

*Нашому улюбленому місту Харкову 370 років.
Харків – історичний центр Слобожанщини,
великий індустріальний, науковий
та культурний центр країни.
Харків – місто з багатою історією.
І сьогодні у роки військового лихоліття
не вперше в своїй історії
переживає важкі часи.
Але ми знаємо, що Харків – незламний,
він вистійть, переможе усі виклики долі
і відродиться.*

370 РОКІВ ХАРКОВУ: ЗДОБУТКИ КРАЄЗНАВСТВА І ЗАВДАННЯ НА МАЙБУТНЄ

Місто Харків у 2024 р. відзначає своє 370-річчя. Ця дата спонукає нас знову зазирнути у сторінки історії, дати нову, сучасну інтерпретацію подіям і особистостям. Звісно, для того, аби рухатись далі, треба добре засвоїти досвід минулих поколінь. Ми не починаємо все з початку, ми продовжуємо сумлінну працю наших попередників, і нам є ким і чим пишатися.

Слобожанщина, Харківщина по праву можуть вважатися колискою українського краєзнавства. Тут ще у XIX ст. працювали видатні наукові сили, які заклали основу для краєзнавчих досліджень. Перше місце серед них по праву належить засновнику Харківського університету В. Н. Каразіну (1773–1842). Особистість Каразіна як краєзнавця ще не розкрита. Перші кроки у цьому напрямі зробила к. і. н. О. І. Вовк, якій належать новітні публікації у галузі каразінознавства. У плеяді особистостей, які залишили свій слід у вивченні краю у XIX ст. – князь М. А. Цертелєв, архієпископ Філарет (Гумілевський), О. О. Потебня, П. С. Єфименко та ін. На початку XX ст. у Харкові працювало сузір'я видатних вчених, які піднесли краєзнавство на більш високий рівень (Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов, Є. К. Редін та ін.). Перші спроби у напрямі зробити краєзнавство науковим були здійснені ще за радянських часів, коли у Харкові (столиці України у 1919–1934 рр.) був створений Український комітет краєзнавства (1925 р.), друкувався журнал «Краєзнавство» (1927–1930 рр.)¹, були зроблені кроки щодо створення теорії краєзнавства. Після деякого спаду краєзнавчої роботи у другій половині 1930-х – у 40-х рр., пов'язаного перш за все з подіями Другої світової війни і відновленням господарства, краєзнавство знову отримало імпульс для свого розвитку. Серед досягнень цієї епохи були перший том фундаментальної багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» (1967 р.), присвячений Харківській області. Ця грандіозна праця була зобов'язана своїм виданням перш за все уродженцю нашого краю, Герою України, академіку П. Т. Троньку. У цей же період

¹ Журнал був відроджений у 1993 р.

(1966 р.) було створено Харківське відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури України (перший голова – проф. А. Г. Слюсарський (1900/1901–1980)) та ін.

Потужний сплеск краєзнавства відбувся на Харківщині (як і в цілому в Україні) у другій половині 1980-х – 1990-тих рр. XX ст. Саме у цей час краєзнавчий рух став проявом громадянського суспільства, яке зароджувалося, і певною мірою був незалежним від політичної влади.

Одночасно під впливом західної історіографії в історичній науці стали розвиватися такі напрямки, як регіональна і локальна історія, історія повсякденності, мікроісторія та інші, пов'язані з антропологічним поворотом у науці. З'явилися нові навчальні посібники, довідники, путівники, наукові монографії, дисертації, які знайомлять з історією окремих підприємств, ЗВО, особистостями, чия діяльність збагатила авторитет міста, регіону і країни у цілому. У ЗВО, музеях міста відбувалися наукові конференції, присвячені діяльності вітчизняних науковців XIX–XX ст., за результатами конференцій публікувалися збірки статей та ін.

У 1994 р. почали видавати історико-меморіальну серію «Книга Пам'яті України. Харківська область», де були увічнінені імена загиблих радянських воїнів, які брали участь у Другій світовій війні, захисників і визволителів Харківщини і наших земляків, що пішли на війну і не повернулися. До цієї серії увійшли з 2003 р. «Книга скорботи України», з 2008 – «Переможці». Усього видано 27 томів. Першим редактором став В. М. Казак, заслужений журналіст України, кандидат історичних наук. У зборі інформації брали участь і пошукачі-краєзнавці.

З 2005 р. починає виходити науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією», яка ініційована Національною академією наук України, Інститутом історії України НАН України, Службою безпеки України, спільно з Державним комітетом по пресі України, Українським історико-просвітницьким товариством «Меморіал» ім. В. Стуса, Всеукраїнською спілкою краєзнавців, для видання досліджень політичних репресій радянської доби та створення мартирологу безпідставно репресованих громадян. Першим головою головної редакційної колегії став академік П. Т. Тронько.

У 1990 р. пройшов перший з'їзд краєзнавців України, який оформив сучасну Національну спілку краєзнавців України (Статут Спілки був затверджений Міністром у 1993 р.). Невдовзі було оформлене Харківське відділення Спілки. Першим його головою став І. Ю. Саратов (1930–2012). У 2008 р. Спілка стала національною. У тому ж році на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна був відкритий перший

у нашій країні Центр краєзнавства², який з 2012 р. носить ім'я славетного земляка – П. Т. Тронька (1915–2011)³. Одночасно значною мірою під впливом західної історіографії, в історичній науці стали розвиватися такі напрямки, як регіональна і локальна історія, історія повсякденності, мікроісторія та інші, пов'язані з антропологічним поворотом у науці.

Грандіозні завдання історичної науки, яка у цей період переосмислювала себе і свої досягнення, зробили неможливим для професійних істориків приділити належну увагу краєзнавчим сюжетам. І вони стали здобутком любителів рідного краю, які створили не десятки, а сотні, тисячі праць відповідної тематики. На початку XXI ст. на повний зріст постала проблема розмежування регіональної і локальної історії від історичного краєзнавства. Однак цей процес ще не завершився і подальші шляхи розвитку науки можуть зробити до нього свої корективи.

Серед інституцій, які найбільше опікуються краєзнавством, ми можемо назвати Харківську державну бібліотеку імені В. Г. Короленка (особливо відділ «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка), Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, Національний музей воєнної історії Слобожанщини, КЗ «Центр охорони культурної спадщини», який діє при Департаменті культури та туризму ХОДА, Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та деякі інші. Серед провідних краєзнавців міста ми з гордістю можемо назвати імена С. І. Посохова, М. М. Красікова, В. А. Редіної, В. М. Осадчої, Л. М. Жванко, Н. І. Полянської, О. М. Дмитрієвої, Р. І. Танько, Т. М. Безрукової, В. М. Черноморця, М. І. Саяного, Ю. О. Бутенка, Г. П. Столярової та багатьох інших. Цілі колективи краєзнавців працюють у Центрі українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна, Центрі медичного краєзнавства імені В. Д. Отамановського при Харківському національному медичному університеті. Краєзнавці об'єднані у клубі «Краєзнавець» при ХДНБ імені В. Г. Короленка та інших громадських осередках. Сучасні напрями наукового краєзнавства, такі, як медичне краєзнавство, пов'язане з ім'ям І. Ю. Робака, музичне краєзнавство – В. М. Осадчої, мистецтвознавче краєзнавство – О. Г. Павлової, шкільне краєзнавство – В. А. Редіної, церковне краєзнавство – архімандрита Володимира (Швеця) та ін.

Серед найбільш важливих і значущих проблем, які постають перед харківськими дослідниками краю – звернення професійних істориків до краєзнавчої тематики, а ентузіастів-аматорів краєзнавства – оволодіння елементами сучасного наукового дискурсу. Сьогодні проходить своєрідна

² У наш час має назву «Центр українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька».

³ Після смерті П. Т. Тронька НСКУ очолив член-кореспондент НАН України О. П. Реснт.

«ревізія» того, що було зроблено нашими попередниками. Ми сподіваємося, що все цінне залишиться у скарбниці краєзнавчого доробку Харківщини.

Ось деякі приклади останнього часу: Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини разом з Центром українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька підготував і провів XXVIII Міжнародну наукову конференцію «Слобожанські читання», яка традиційно проходить з нагоди Міжнародного дня пам'яток і визначних місць, Дня пам'яток історії та культури, і присвячена 370-річчю міста Харкова (1654–2024 рр.). Підготовлена програма конференції і збірка тез 83 доповідей учасників наукового форуму. На грудень 2024 р. готується конференція, яка буде присвячена 70-річчю входження України до ЮНЕСКО. Такі приклади легко продовжити.

І сьогодні, у важкий для країни час, краєзнавство продовжує свою роботу. Краєзнавці ретельно досліджують сучасні події, які пов'язані з російсько-українською війною.

Наступний 2025 рік – рік 100-річчя Всеукраїнської краєзнавчої конференції у Харкові, на якій був утворений Український комітет краєзнавства. Ця знакова дата важлива для кожного з нас, і ми сподіваємося, що подія знайде відгук у краєзнавців та інших шанувальників минулого Батьківщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Куделко С. М. Спілкування з минулим / відп. ред. С. І. Посохов; уклад. О. І. Вовк, О. Г. Павлова; укл. бібліогр. Г. В. Штан, С. Б. Глибицька. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 300 с.
2. Кафедра історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: автобіографічні нариси та бібліографія (2004–2023) / відп. ред. С. І. Посохов; уклад. бібліогр. О. І. Вовк. Харків : Майдан, 2024. 294 с.

Охорона культурної спадщини Слобожанщини в умовах війни.

Зруйнована спадщина

